

Föräldrars ansvar för barnens skadegörelse

Carl Martin Roos

Juridiska institutionen, Stockholms universitet

1.

Ämnet för artikeln är destruktivt – skadegörelse. Avsiktlig förstörelse av andras egendom hör inte till det som brukar uppmärksammas i massmedia. Ofta är det varken större sensationer eller större värden inblandade. Det kan t ex röra sig om företagsamma ungdomar i förpuberteten som vill ge tillvaron extra spänning – själv blev jag i elvaårsåldern polisanmäld för att tillsammans med en kamrat ha försökt bygga om ett privat badhus som låg oanvänt. Ofta är det skolans byggnader eller utrustning som blir föremål för den ungdomliga förstörelselustan. Vanligt är att skadegörelse kommer in som en extra krydda vid en inbrottsstöld. Antingen behövs skadegörelsen för att göra stölden möjlig eller sker den som ett slags kompletterande ritual. Mera sällsynta är fall som det från Allmänna reklamationenämnden 1977, där en svartsjuk f d pojkvän bröt sig in i en kvinnas lägenhet och kletade ner väggarna med mjöl, socker och och sylt. Svartsjukan har många ansikten.

Den här bilden har ändrats på senare år genom att klottret har fått stor utbredning och framför allt stor ekonomisk betydelse. Klottret har funnits i alla tider i form av mer eller mindre förstulna inskrip-

tioner i lämpliga material på mer eller mindre avskilda ställen. Denna form av graffiti håller ibland en hög känslomässig eller konstnärlig nivå och har väl normalt ansetts som en tolerabel form av mänsklig utlevelse så länge den inte medfört för stora kostnader för ägaren av den egendom som har fått tjäna som bärare av budskapet. Vad som nu gjort klottrarna uppmärksammat är att det blivit mera påträngande och verkar ha till syfte att förändra den offentliga miljön. I ett första skede tycks man delvis ha lyckats med detta och fått fram positiva förändringar av sterila storstadsmiljöer både i Sverige och utomlands. Som fenomenet uppträder i dag överväger tyvärr andra element än konstnärlig kommunikation. Det gäller att med effektivast möjliga färgämnen snabbt fylla de offentligt exponerade ytorna med enkla slagord eller figurer där klottrarens egen signatur spelar huvudrollen. Klottrarna kombineras ofta med ren förstörelse. Sätena i nedklottrade tåg skärs sönder etc.

För egen del tycker jag att den sist beskrivna typen av klotter har ett klart budskap. Det rör sig om ungdomar som vill bli uppmärksammade, vill utträta något. Signaturen blir en viktig del i jagutlevelsen. Förmodligen rör det sig här om barn som varken i skolan, i den sociala miljön eller i den egna familjen känner sig ha något värde eller existensberättigande. Vi har misslyckats med att ge dessa barn en meningsfull uppväxt. De har blivit namnlösa och det får vi nu äta upp i form av ändlösa signaturer i silverfärg vart vi fäster blicken.

Vad skall vi göra åt klottrarna? Enligt min uppfattning egentligen ingenting. Om vi kunde stå ut med de estetiska olägenheterna ett tag och helt enkelt inte uppmärksamma klottrarna, så skulle klottrarna inte nå sitt mål, uppmärksamhet, och förmodligen försöka bli uppmärksammade på andra sätt. Klottervägen skulle gå förbi.

Den lösningen är naturligtvis politiskt omöjlig. I ett samhälle där äganderätten är en viktig grundidé måste man ingripa mot den värdeminskning på egendom som det här är tal om. Dessa ingripanden sker på olika sätt och på olika nivåer. De företag eller enskilda som kan drabbas ordnar med vakthållning, använder material där klotter inte fäster så lätt etc. Från samhällets sida försöker man genom information i skolan, genom ungdomsgårdsverksamhet etc förebygga brott och kanalisera de ungas verksamhetsbehov. Den skadegörelse som förekommer ägnas uppmärksamhet av myndigheterna eftersom den är brottslig. Polisen bevakar och tar själv eller efter påstötningar från de klotterdrabbade hand om de unga brottslingarna. En del av dessa överlämnas till barnavårdande organ. De som fyllt 15 år kan

anmälas till åklagare. Ofta underlåts åtal, men i sådana fall måste föräldrarna kopplas in. Blir det åtal kan domstolen välja mellan olika brottspåföljder där kanske ingen är särskilt lämplig för de dels mycket unga och dels mycket brottsbelastade ungdomar som det kan vara tal om. En nyhet är att en domstol som överlämnar en ungdomsbrottsling till vård inom socialtjänsten kan förelägga vederbörande att avhjälpa eller begränsa den skada som brottet fört med sig. Den unge kan alltså föreläggas att rengöra egendom som klottrats ned.

Till påföljderna räknas också skadeståndet. Den som gör sig skyldig till skadegörelse är enligt skadeståndslagen skyldig att ersätta skadan. Skadestånd kan krävas utanför rättegång eller vid domstol, ofta i samband med att åklagaren väcker åtal. Till skillnad från straffet har skadeståndsersättningen inte bara en funktion som påföljd utan här gynnas också ägaren genom att han får ersättning för vad det kostar att åter sätta den skadade egendomen i stand.

Och därmed är jag framme vid mitt egentliga ämne – hur ersättningsfrågorna skall lösas vid skadegörelse av barn. Och jag tar klottret, som den för dagen ekonomiskt mest betydelsefulla skadegörelsetypen, som exempel i mina resonemang.

2.

Utomlands förekommer många olika typer av ersättningskonstruktioner för barns och föräldrars ansvar. Ibland har föräldrarna ansvaret, ibland barnen, ibland har båda kategorierna ansvar och ibland är skadeståndsansvaret delat mellan föräldrarna och barnen på olika sätt.

Den svenska lösningen är att barnet svarar med sin egendom för de skador som det ställer till med. Föräldrarna bär bara ansvar för barnens skadehandlingar om de själva har del i dem. Barnens ansvar framgår av skadeståndslagens huvudregel, att den som vårdslöst eller avsiktligt vållar någon annan skada är skyldig att ersätta den. För den som är under 15 år finns dock en särskild regel om att skadeståndet kan nedsättas med hänsyn till ålder och mognad, förekommande ansvarsförsäkringar eller andra omständigheter.

När det gäller barn som är yngre än 4–5 år brukar man överhuvudtaget inte räkna med skadeståndsskyldighet. I det att vara vårdlös ligger att man har en känsla för att det finns en skaderisk om

man handlar på ett visst sätt och detta gäller naturligt nog inte små barn. Det finns en del rättsfall och en rikhaltig diskussion om den här åldersgränsen, där också barnpsykologisk expertis har varit med. Situationen är ofta den att barn leker med tändstickor eller tomtebloss i eller i närheten av halm eller hö.

Men för de barn som inte är rena småbarn gäller alltså vanliga regler men med en möjlighet att sätta ned ersättningen efter omständigheterna. Ersättningen kan också sättas ned om den skadelidande har medverkat till skadan, men det är en annan sak. Jämkningsregeln för unga skadevållare innebär att man skall jämka vid bristande ålder och mognad. Detta betyder att skadeståndsansvaret successivt utökas upp till 15 år då normala vuxennormer gäller.

Väsentligt är att full ersättning skall utgå om det finns en ansvarsförsäkring – då finns det ju ingen anledning att sätta ned beloppet, anser lagstiftaren.

Om vi först tänker oss att en ansvarsförsäkring inte finns eller inte gäller är det alltså meningen att den unge själv skall betala sitt skadestånd – som i regel inte jämkas om det rör sig om klotter – med egna medel. Då skadorna ofta är betydande är detta normalt inte möjligt.

Endast sällan kan man tänka sig att den unge har egen egendom som är utmättningsbar. Skadegöraren får i regel släpa på skadeståndsskulden genom åren tills han får tillräcklig betalningskapacitet. Detta förutsätter då att den skadedrabbade bevakar sin fordran framöver. I det här läget kan man dock tänka sig att föräldrarna av någon anledning går in och betalar. Både familjen, skadegöraren och den drabbade vinner på att saken görs upp en gång för alla om det är ekonomiskt möjligt. Det kan emellertid tänkas att problemet löser sig genom ansvarsförsäkringen i stället. Den privata ansvarsförsäkringen i hem- eller villaförsäkringen är dock till begränsad nytta vid skadegörelse, då den inte täcker avsiktliga handlingar av en försäkrad. Detta är ett naturligt undantag, eftersom det inte är meningen att en försäkrad själv skall kunna få försäkringen att falla ut. En försäkring är till för plötsliga och oförutsedda risker.

Emellertid täcker den privata ansvarsförsäkringen dels skadehandlingar av barn som är så små att de inte kan bli skadeståndsskyldiga – ett tillägg som försäkringsbolagen är noga med att påpeka eftersom det går utöver det lagliga ansvaret – dels skadehandlingar av barn under 12 år eftersom man när det gäller så unga inte tillämpar undantaget för avsiktliga handlingar. Men om skadegöraren är över tolvårsåldern har en familj normalt inte nytta av sin ansvarsförsäkring vid skadegörelse.

Av detta följer att den värsta klotteråldern inte är täckt av ansvarsförsäkring. Normalt går det därför inte att få ut skadestånd utan att man på sikt lägger ned mycket tid och pengar på det. Därför borde det mest rationella ur ersättningssynpunkt vara att låta skadegörelserna belasta egendomsförsäkringen hos den skadelidande. Skadegörelse är i viss utsträckning täckt av de varianter på företagsförsäkring som förekommer. Men detta är nog lättare sagt än gjort. Skadebelastningen är förmodligen för ojämn för att risken skall kunna slås ut på alla företag och dessutom är de berörda företagen ofta självförsäkrare, kanske för att deras försäkringsbolag inte vill bära risken för skadegörelse?

Så långt om barnens ansvar. Skadeståndsansvaret finns där, men är svårt att omsätta i pengar, särskilt som ansvarsförsäkringen undantar brott och avsiktliga handlingar. Det är för övrigt inte säkert att de familjer som de flesta skadevållarna tillhör ingår i de 80–90% av svenska folket som har hem- eller villaförsäkring och därför också ansvarsförsäkring. I vilket fall som helst är läget inte uppmunrande för en skadelidande som vill ha ersättning.

När jag nu beskriver ersättningsläget ur juridisk synpunkt förefaller kanske bilden väl enkel. En jurist med självaktning borde naturligtvis ge en avskräckande krånglig bild av rättsförhållandena. Och visst är det så att det kan uppkomma komplicerade frågor i samband med ersättning för barns skadegörelse. Ta t ex följande fall från ett försäkringsbolags praxis: Två pojkar, 8 och 9 år gamla, lekte med en cigarettändare i en hölada. Höet antändes och byggnaden brann ned till grunden. Ersättning begärdes för byggnad, inventarier, djur, produkter och driftsavbrott med 1 740 000 kr. 8-åringen saknade ansvarsförsäkring. 9-åringens föräldrar var skilda. Pojken bodde hos fadern och ingick i hans försäkring. Branden inträffade dock när pojken var på resa med sin mor.

I det här fallet är det fullt klart att de två barnen är skadeståndsansvariga. Vårdslöshet föreligger eftersom barnen är så pass gamla att de bör begripa att man inte kan leka med cigarettändare i hö. Skadeståndet kan därför tas på ansvarsförsäkringen. 8-åringen saknar sådan försäkring och det lönar sig inte att kräva skadestånd av honom. I sådant fall får 9-åringens försäkring täcka hela beloppet. Det är nämligen så att flera skadevållare enligt skadeståndslagen ansvarar solidariskt – en för alla och alla för en – för gemensamt åstadkomna skador.

Det svåraste problemet är vilken ansvarsförsäkring som 9-åringen skall höra under. Detta beror på försäkringsvillkor som kan vara

olika från försäkring till försäkring. Enligt villkoren för moderns ansvarsförsäkring innefattades också egna barn som inte var bosatta hos försäkringstagaren om de var med på en resa med övernattningsar. I det här speciella fallet där modern och fadern hade försäkringar i olika bolag verkade faderns försäkringsbolag för att kostnaden skulle delas mellan de bägge bolagen. Hur det slutligen gick med denna skada från 1987 känner jag inte till. Men det kan vara en illustration till att juridiken inte heller i dessa sammanhang alltid är alldeles enkel att tillämpa.

3.

Hur är det då med föräldransvaret? Här får vi gå tillbaka till skadeståndslagens huvudregel. Någon annan har vi inte att stödja oss på. Den regeln säger ju att avsiktliga eller vårdslösa handlingar eller underlåtenheter som innebär skada medför en skyldighet för skadegöraren att ersätta skadan. När det gällde barnens ansvar som skadegörare erbjuder den här regeln inga problem. All skadegörelse är, sedd från skadegörarens synpunkt, antingen avsiktlig eller vårdslös. Problemet med föräldrarna är ju att de i normalfallet inte deltar i skadegörelsen utan låter den ske. Ur juridisk synpunkt är problemet huruvida föräldrarnas underlåtenhet att hindra skadan kan klassificeras som vårdslös. Därmed är vi inne i ett av skadeståndsrättens stormcentra, begreppet vårdslöshet eller culpa. Denna grundläggande förutsättning för skadeståndsansvar utanför avtalsförhållanden är alltid undflyende och svårpreciserbar. En traditionell metod, som man tycker borde passa bra just i detta sammanhang är att använda den gode familjefadern, bonus pater familias, som måttstock. Den förälder som inte har fyllt rollen som god familjefar vid sitt barns skadegörelse skulle då bli ansvarig. Detta sätt att resonera ger naturligtvis ingen hjälp eftersom den springande punkten just är vilka krav man kan ställa på en god familjefar.

I enlighet med det ledande standardverket – Hellners *Skadeståndsrätt* – har man i domstolarna numera börjat tillämpa en mera konkret bedömningsmetod efter amerikanskt mönster, den s k Learned Hand Rule, uppkallad efter den domare som först formulerade den. Regeln innebär – i stort sett – att ansvar skall träda in om det har funnits en skaderisk och personen ifråga insett risken men ändå handlat eller låtit bli att handla och därmed föranlett skadan

och att man kunde ha krävt av honom att han hade handlat på ett sådant sätt att skadan inte hade inträffat.

Den fria riskvärdering och bedömning som ligger i Learned Hand Rule måste enligt min mening vara en reservutgång. Vårdslöshetsbegreppet knyter normalt an till normer för mänskligt handlande och ofta finns det sådana handlingsnormer på det område som det gäller. Det kan röra sig om lagregler. Så är det till exempel med reglerna i vägtrafiklagstiftningen som utgör utgångspunkten för en bedömning av vad som kan vara vårdslöshet i trafik. På andra områden kan det finnas administrativa föreskrifter, t ex för förvaring av vissa typer av varor etc. Utöver sådana normer finns också mera obestämda sådana av typ sedvana eller handlingsetik. Jag tror som sagt det är sällan som man inte kan lägga en sådan norm i botten vid en vårdslöshetsbedömning.

Med detta är vi inne på vad som enligt gällande normsystem kan krävas just av föräldrar när det gäller att förhindra skadegörelse från barnens sida. I t ex fransk rätt gäller här höga krav. Rättsordningen fordrar att föräldrarna skall uppfostra barnen så att de inte ställer till skada. Eventuella brister i uppfostran i detta avseende anses som vårdslöshet och därmed ansvarsgrundande. Så sträng är man inte i svensk rätt. Där är det föräldrabalkens regler om att vårdnadshavarna skall utöva tillsyn över underåriga som ger den rättsliga bakgrunden. Föräldrarnas culpaansvar framträder alltså som ett tillsynsansvar. Föräldrarna kan inte bli skyldiga att betala ersättning för skador som deras barn har vållat annat än om de inte sett till barnen ordentligt. Givetvis får man ställa större krav på tillsyn när barnen är mindre än när de har vuxit upp och kan klara sig själv. Med den utgångspunkten blir det t ex inte möjligt att tvinga föräldrar till skadegörande tonåringar att betala skadestånd för t ex klotter annat än under ganska ovanliga betingelser, t ex att föräldern är i närheten när klottret sker och har möjlighet att förhindra det. I de sällsynta fall där föräldransansvaret enligt svensk rätt kan göras gällande täcks dock alltid skadeståndsansvaret av ansvarsförsäkringen om sådan finns.

Gränserna för föräldrarnas tillsynsansvar har stakats ut litet tydligare genom några prejudikat från Högsta domstolen. Två av dem kan återges här.

NJA 1970 s 463

En 15-årig pojke hade tillverkat en kanon och skjutit med den ett par gånger. Skjutningarna ägde rum från gårdsplanen hos en person

Berglund vars söner (12–16 år) deltog i skjutandet. En utomstående pojke, Dan, deltog också vid detta tillfälle. Kanonen exploderade och Dan blev skadad i handen.

Skadeståndstalan riktades mot Berglund. Det visade sig att denne hade befunnit sig i ladugården när explosionen skedde. Han hade sagt till pojkarna att akta hans kreatur vid skjutningarna. Högsta domstolen godtog Berglunds påstående att han med denna tillsägelse ville ha slut på skjutningarna.

”Med hänsyn härtill och till utredningen i övrigt kan inte anses styrkt att Berglund brustit i den tillsyn över sönerna som i beaktande av deras ålder varit påkallad, och Berglund är alltså icke – även om sönerna på grund av deltagande i skjutningen kunde anses vållande till Dans skador – såsom vårdnadshavare för dem ersättningskyldig för skadorna. Ej heller på annan grund kan sådan skyldighet anses åvila Berglund.”

Rättsfallet visar vad vi redan vet, att en förälder inte är skadeståndsansvarig bara för att hans barn är vållande. Tillsynsplikten måste vara åsidosatt. Och vad det gäller tillsyn över tonåringar ställs det inga höga krav. I den åldern får det räcka med en tillsägelse. Man kan i regel inte fordra konkreta ingrepp av föräldern. Fallet belyser svårigheterna att få ersättning för en skada av en förälder när det – som så ofta – inte finns någon egendom eller försäkring hos den underårige.

Som jag tidigare antytt finns det dock situationer där föräldraansvaret kan vara en realitet. Jag syftar då på fall där föräldern på något sätt deltar i skändet.

NJA 1945 s. 471 I

En far spelar fotboll med sin 9-årige son och en del andra barn och vuxna på gräsplanen i familjens trädgård, som gränsar till en gata. Den nioårige sonen sparkar bollen så olyckligt att den kom ut på gatan och träffar en cyklist. Cyklisten ådrar sig personskador.

Högsta domstolens majoritet ansåg att fadern, som själv deltog i spelet, hade varit skyldig att tillse att spelet bedrevs så att skaderisker av det aktuella slaget inte uppkom. Han dömdes därför att betala skadestånd. Domstolens minoritet ansåg inte att fadern åsidosatt sin vårdnadsplikt eller annars varit culpös.

Fallet med den fotbollsspelande fadern är kritiserat i litteraturen eftersom man anser att utgången var för hård. Det kan dock exemplifiera en tendens att bedöma föräldern hårdare om han själv deltar i

det händelseförlopp som leder till skada. Steget är här inte långt till att föräldern får ansvara för sin egen medverkan till en skadegörande handling, alltså ett ansvar för eget handlande och inte för försummelse att hindra barnets.

4.

Det som jag nu har skildrat är rättsläget som det kom att gestalta sig i och med 1972 års skadeståndslag. Redan då insåg man dock att föräldrars och vårdnadshavares begränsade ansvar kunde vara en nackdel för de skadelidande. När lagförslaget gick på remiss var det flera remissinstanser som diskuterade frågan om ett objektiva föräldraansvar, dvs att föräldrarna skulle ansvara för skador vållade av barn oavsett egen skuld. Den tanken stred emellertid mot grundlinjerna i skadeståndsrechtsreformen som var att lasta över skadorna på olika försäkringssystem och inte skärpa ansvarsreglerna. Departementschefen sammanfattade sitt ställningstagande genom att hänvisa till att de föreslagna reglerna när ansvarsförsäkring föreligger kommer att leda till samma resultat som om det fanns ett objektiva föräldraansvar. Detta är visserligen sant för många typer av skador men, som vi har konstaterat, inte för sådana avsiktliga skadegörelser som det gäller här. I sådana fall är hänvisningen till ansvarsförsäkringen en klen tröst.

I propositionen diskuteras också möjligheten att skärpa föräldrarnas tillsynsansvar genom en regel om omvänd bevisbörda – alltså att föräldrarna skulle vara tvungna att bevisa att de inte varit vårdslösa i sin tillsyn för att få undgå ansvar. Inte heller den skärpningen ligger i linje med skadeståndsrechtsreformen, finner departementschefen. Den hade dessutom utdömts av skadeståndskommittén som fann regeln kunna leda till många och olustiga tvister vid våra domstolar.

Det i propositionen till skadeståndslagen påpekade och för de skadelidande otillfredsställande rättsläget har gällt alltsedan dess. Men nu finns det flera och olika tecken i tiden på att en ändring övervägs eller bör övervägas.

En viktig sak är att skadegörelsebrotten och då särskilt klotter och därtill hörande brottslighet har blivit så omfattande att den även ekonomiskt har blivit något att räkna med och räkna på. Ideologiskt har också klimatet ändrats. Man lägger inte längre skulden för brottsligheten på samhället utan på den enskilde individen. Brottsoffrets ställning har kommit mera i fokus.

Det bristande föräldraansvaret på den ekonomiska sidan uppmärksammas både inom juridisk och kriminologisk forskning. Lars-Göran Sund i Umeå kommer under första halvåret 1989 med en doktorsavhandling om Tillsyn över barn. Den doktorsavhandlingen är skriven av en jurist för jurister och får förmodligen inget genomslag i samhällsdebatten.

Annorlunda har det då blivit för Jerzy Sarnecki, kriminolog och landets ledande expert på ungdomsbrottslighet. Hans arbeten på området är flitigt lästa av dem som arbetar med ungdomar. Sarnecki gjorde ett uppmärksammat debattinlägg i Dagens Nyheter sommaren 1985. Han hävdade där att den ökande brottsligheten bland ungdomar beror på en minskad social kontroll. Föräldrarnas roll har blivit alltmera blygsam medan skolor, daghem och andra samhällsinstitutioner tar över. En orsak är föräldrarnas ökade engagemang i förvärvsarbete.

Sarneckis slutsatser är att den sociala kontrollen bör stärkas genom att föräldraansvaret stärks. Banden mellan föräldrar och barn på det ekonomiska planet behöver återknytas. Lämpligen bör man åter göra föräldrarna engagerade i barnens förehavanden genom att göra även föräldrarna skadeståndsansvariga för barnens brottliga handlingar.

Sarneckis tankegångar fick ökad aktualitet genom ungdomskravaller och förstörelse i Stockholms city sommaren 1987 där föräldrarnas frånvaro i de ungas liv uppmärksammades och kommenterades i massmedia. Samtidigt uppmärksammades det ökade klottret i den offentliga miljön.

Tiden var nu mogen för en utredning om vårdnadshavares ansvar för barns brottliga gärningar. Hösten 1987 tillsattes en arbetsgrupp av Brottsförebyggande rådet för en snabb lösning av denna utredningsuppgift. Arbetsgruppen skulle undersöka om vårdnadshavarnas ansvar borde utökas genom en utvidgning av det skadeståndsrättsliga ansvaret eller på annat sätt. Hänsyn skulle tas till de positiva eller negativa effekter som en sådan utökning av skadeståndsansvaret skulle kunna medföra bl a för socialt utsatta familjer. Arbetsgruppen leds av direktör Erland Strömbäck. Jerzy Sarnecki ligger bakom formuleringarna i gruppens direktiv och fungerar som expert i gruppens arbete. Gruppen väntas lägga fram sina överväganden under år 1989. Jag deltar själv i arbetsgruppen och jag har där inspirerats att intressera mig för de problem som diskuteras här. De åsikter jag framför är dock helt och hållet mina egna.

5.

Skadeståndsrättsligt ligger det en intressant principfråga i botten på förslaget om att utöka föräldrarnas skadeståndsansvar som problemet formulerats av Sarnecki och i arbetsgruppens direktiv. Man antar tydligen att ett betalningsansvar för föräldrarna kan aktivera dem på ett sådant sätt att barnens skadehandlingar förhindras eller minskar. Det är fråga om vad man brukar kalla för skadeståndets preventiva funktion.

Om skadeståndet har någon preventiv funktion eller inte är om-diskuterat. För en äldre generation av juridiska forskare var det närmast självfallet att risken för skadeståndsansvar hade en avhållande och skadeförebyggande effekt. T ex risken för skadeståndsansvar gör att fastighetsägaren håller trappan ren från is. Men senare forskare visade på att resonemanget hade betänkliga blottor. En förutsättning är ju att den som skall förhindras av skadeståndshotet är informerad om ansvaret och dess gränser. En annan att skadestånd verkligen utkrävs, en tredje att skadeståndet inte tas genom ansvarsförsäkringen etc. De viktigaste invändningarna ligger dock i att det är så många andra faktorer än de rättsliga som bestämmer mänskligt beteende. Bilden av orsakande faktorer kan vara nog så komplicerad och bero på normerna inom den sociala miljön eller inom familjen eller rentav på individuella personlighetsdrag.

Efter dessa och liknande diskussioner tonades preventionens resonemangen ned i den allvarligt menade vetenskapliga debatten. Men det dröjde inte länge förrän preventionen stack upp sitt fula tryne igen, nu förklädd till ekonomisk teori. Enligt principen om ekonomisk prevention fungerar skadeståndet som ett pris för att företa en skadehandling. Den handlande är inte beredd att betala priset om han inte får någon intäkt som svarar mot det.

Detta resonemang som bygger på ren intäkts- och kostnads-kalkyl verkar till en början bestickande. Men som alltid i ekonomisk teori så finns det förenklade antaganden bakom resonemanget, t ex att agenterna har full information och att det inte kostar något i effektivitetsförlust att få igenom kravet. Man kan tänka sig att den ekonomiska preventionen har sitt berättigande på områden där ekonomiska överväganden är renodlade, t ex vid skador i transaktioner mellan företag. I andra situationer är det inte lika säkert att inte andra överväganden spelar in, t ex hänsyn till den egna sociala gruppen, rädslan att själv bli skadad vid en olycka etc.

Troligen finns det inte någon entydig sanning om skadeståndets preventiva funktion. Man får undersöka skador, agerande och råddande normer på ett visst skadeområde om man vill veta vad skadeståndet spelar för roll just i de undersökta situationerna. Men någon gemensam nämnare för alla skador och alla agerande skall man inte vänta sig att finna.

Efter denna utflykt i ett av skadeståndsteorins mest omdebatterade områden återvänder vi till våra skadegörande ungdomar. Är det troligt att skadeståndsansvaret förmår deras föräldrar att positivt gripa in och förhindra brott. En renodlad tillämpning av ekonomisk prevention talar i den riktningen. Föräldrarna vinner på att låta bli att betala det pris som skadeståndet utgör och i stället förhindra den skadeståndsgrundande handlingen.

Men vid ett närmare påseende är det flera frågetecken som dyker upp. För det första är det en förutsättning att föräldern är informerad om sitt skadeståndsansvar. Som snart kommer att framgå är det inte realistiskt att tro att folk i allmänhet har rättsläget klart för sig. I ett statistiskt jordbrukarsamhälle kunde man tänka sig att rättsreglerna har stark folklig förankring, men knappast i ett komplicerat teknik- och informationssamhälle som vårt.

För det andra förutsätts att de aktuella skadorna upptäcks och åtgärdas. Detta stämmer ju inte eftersom endast en liten del av allt klotter och skadegörelse kan återföras på någon gärningsman. Polisens resurser är begränsade och skadegörelser kan inte alltid prioriteras. Föräldrarnas risk att behöva betala blir därför låg. Dessutom finns det andra trögheter i systemet innan kravet kan realiseras. Framför allt förutsätts då att föräldern har utmättningsbar egendom. Det är vanligare att utmättningsbar egendom saknas än att den finns. Detta tyder på att skadeståndskrav ofta måste stanna på papperet.

Vidare måste man skilja mellan olika familjer. Vad som kan få familjefadern att agera i en stabil familj kan vara omsorgen om ett barns framtid och kanske risken för skadeståndskrav. I en familj med sämre resurser som kämpar med ekonomiska problem, sjukdom, kriminalitet hos flera familjemedlemmar etc kan viljan och förmågan att ta itu med problemen vara mindre. Framför allt kommer ett skadeståndskrav ovanpå alla övriga bekymmer knappast som något positivt incitament till handling utan snarare som en olycka bland många andra.

Vår kunskap om verkligheten är begränsad. Men man kan ta fram två hypoteser som verkar vinna stöd på de flesta håll. Den ena hypotesen är att de skötsamma föräldrarna betalar i alla fall, även

om det inte finns något skadeståndsansvar. Mycket tyder på att de flesta svenskar redan utgår från att föräldrarna är ansvariga för skador som barnen vållar. Flera skolor har krävt föräldrarna på ersättning för skador som barnen har vållat etc. Den här hypotesen tänker arbetsgruppen testa genom en enkätundersökning.

Den andra hypotesen är att problemfamiljerna skulle drabbas hårt av ytterligare ekonomiska krav. Mot detta kan sägas att ersättningen enligt skadeståndslagen kan jämkas i ömmande fall. Men man kommer inte ifrån att kraven och förfarandet ändå måste framstå som en belastning för redan hårt drabbade föräldrar. För många av dem, t ex ensamstående mödrar, ter det sig långt ifrån realistiskt att försöka hindra sina barn – det rör sig nästan alltid om pojkar – från att fortsätta med sin skadegörande verksamhet.

Och ytterligare. Med skadeståndskravet mot föräldrar skulle vi gå in för att åter bygga upp fastare relationer mellan barn och föräldrar, ansvar, hänsyn och beroende. Det har sagts att fäder och söner skulle föras samman av de gemensamma ekonomiska problem som skadegörelserna hade aktualiserat. Jag ifrågasätter om skadeståndsregler är lämpliga instrument att gå in med i sådana nära och ömtåliga relationer. Jämför t ex hur äktenskapet som samverkansform har avreglerats på senare år. Där har man gått motsatt väg och tagit bort skadeståndsreglerna och lämnat konflikterna att lösas på utomrättslig väg. Principerna för ekonomisk prevention kan, som jag har framhållit, eventuellt tillämpas på områden där ekonomiska överväganden står i förgrunden. Familjerelationer ligger på ett helt annat och djupare plan och det är inte säkert att man i sådana relationer uppnår de eftersträvade effekterna.

Den här genomgången leder fram till att övervägande skäl talar mot att införa skadeståndsregler som träffar föräldrarna för att därmed öka den sociala kontrollen över barnen. Det skulle slå hårt mot problemfamiljer och kunna bryta ned redan ansträngda sociala relationer ytterligare. Dessutom är effekten av skadeståndsregler alltid mycket tveksam t ex på grund av liten upptäcktsrisk, kostnadskrävande förfarande och avsaknad av utmättningsbar egendom hos den skadeståndsskyldige.

6.

Ytterligare skäl mot skadeståndsansvar för föräldrarna när det gäller skador av barn kan man hitta om man går till broderlandet Norge. Där har man varit betydligt djärvare än vi. Dels har man i sin skadeståndslag en uttrycklig regel om föräldrarnas tillsynsansvar. Dels har man ett objektivet föräldraansvar upp till ett visst belopp. Regeln lyder: Oavsett egen skuld svarar föräldrar för skada som uppsåtligt eller vårdslöst vållats av deras barn som de bor ihop med och har vårdnaden om intill 1.000 kr för varje skadetillfälle.

Regeln om objektivet ansvar har inte varit någon succé. Den är föga känd och den kraftiga beloppsbegränsningen gör att regeln överhuvudtaget inte tillämpas i försäkringsbolagens skadehantering. Den används ibland som ett högsta mått på vad man kräva ut av föräldrar. De norska erfarenheterna talar enligt min mening för att ett föräldraansvar inte skall vara beloppsbegränsat – men naturligtvis skall beloppet kunna sättas ned enligt den allmänna jämningsregeln.

7.

Det starkaste skäl jag kan hitta för att lagstifta om ett ansvar för föräldrarna är inte förhoppningen om preventiva effekter. Det är i stället faktum att många föräldrar faktiskt ställer upp och betalar barnens skadestånd. Som jag antytt är det möjligen så att de flesta svenskar utgår från att föräldrarna har ett ersättningsansvar för barnen som skadevällare även om de själva inte har någon del i skadan. Är det så – och det får pejlingar i det allmänna rättsmedvetandet visa – är det troligen bäst att göra så att lagen överensstämmer med den allmänna rättskänslan. Förutsätter man nämligen att folk i regel handlar efter vad rättsmedvetandet säger skulle en sådan lagändring inte innebära någon väsentlig förändring av situationen för någon. Men jag vill betona att det bör vara ett klart utslag för ett rättsmedvetande som avviker från lagen för att det skall ske en lagändring i för föräldrarna skärpande riktning.

8.

Som har framgått är min förtjusning i tanken på en skadeståndsregel för att få föräldrarna att kontrollera sina barn ganska behärskad. Mitt motstånd bygger på att ersättningsansvar är en dålig väg att nå det uppställda målet. Däremot tvivlar jag inte på Sarneckis diagnos – att den sociala kontrollen över barnen behöver stärkas och att föräldrarnas roll är viktig i det sammanhanget. Det nyligen införda tvånget att föräldrar skall vara med när åklagaren efterger åtal är ett viktigt steg på vägen. Även andra myndigheter och institutioner borde se till att kalla och aktivera föräldrarna i sammanhang som positivt och negativt gäller barnet. Förhållandet mellan föräldrar och barn i problemfamiljer uppmärksammas i det sociala arbetet. Det är i det sammanhanget viktigt att samhällets representanter inte lyfter ansvaret från föräldrarna utan agerar för att förstärka föräldrarnas roll.

9.

Den ersättande funktionen hos skadeståndet har förmodligen ganska liten betydelse i samband med ungdomar och skadegörelse. Skadegörelsen drabbar sällan någon fattig – i sådana fall har vi för övrigt ersättningsmöjligheter för den skadelidande i brottsskadelagen – utan stat och kommun och statliga och kommunala företag i de flesta fall. Här finns resurser för skadeförebyggande verksamhet och möjligheter till riskavlastning genom försäkring eller på annat sätt. Därför bör de straffrättsliga och socialrättsliga reaktionerna stå i centrum för debatten och inte de ersättningsrättsliga.

I Norge har man särskilda konfliktråd som går in och mäklar i skadeståndsfrågor vid ungdomsbrott. Jag tror att en väl skött polisverksamhet och socialtjänst kan lösa sådana frågor lika smidigt. Statens representanter är ju våra – inte behöver vi särskilda grannskapsråd om vi litar på våra myndigheter.

Vad som bekymrar mig mera är nog att ungdomarna inte får tillräckligt utrymme för skapande utlevelse. Borde inte ungdomsgårdarna kunna erbjuda stimulerande konstnärliga uppgifter – gärna utsmyckning av grannskapet – som gjorde klottret mindre intressant och angeläget.

10.

Den akademiska forskningens och utbildningens huvuduppgift är att stimulera till eftertanke och kritik. Det är en uppgift som alltför ofta kommer i skymundan vid ett huvudstadsuniversitet där följsamhet till det styrande etablissemanget kan framstå som en frestelse. I den andan vill jag lägga ett motförslag till uppslaget om skadeståndsskyldighet för klottrarnas föräldrar – a modest proposal, för att tala med Swift. Varför skulle inte i stället alla vi som möter skadegörelse i klottrets form kunna betala ersättning till dem som har klottrat. Ersättningen skulle vara en gottgörelse till klottrarna för att de dagligen påminner oss om vår bristande flexibilitet, vår pedantiska läggning och vår bindning till onödiga och oviktiga tryggheter. Och på det sättet är klottret en värdefull insats. Kanske har klottrarna en viktigt budskap till oss alla – att öppna våra sinnen för nya intryck och för ungdomarnas vilja att bli helhjärtat accepterade i vuxenvärlden.